

BİR OSMANLI SARAY HALISININ KOMPOZİSYON BAKIMINDAN TEZHİP SANATI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Meral AKAN ve Fadime Nur SAYIK*

ÖZ

Halı sanatı; motif ve kompozisyon açısından incelemeye değer örnekleri ile Geleneksel Türk Sanatlarının önemli bir temsilcisidir. Türk halılarının klasik gelişim süreci içerisinde 16. yüzyılda teknik ve desen bakımından dikkati çeken bir grubu Osmanlı saray halılarıdır. Bu örnekler dönemin genel sanat anlayışını yansıtmaları nedeni ile önem arz etmektedir. Saray halılarının farklı örnekleri çeşitli müzeler ve özel koleksiyonlarda korunarak günümüze ulaşmıştır. Klasik devir Osmanlı sanatının belirgin özelliklerini bünyesinde barındıran “Osmanlı Saray Halıları”, motif ve kompozisyon düzenlemesi bakımından tezhip sanatı ile de benzerlikler göstermektedir. Bu çalışmada bir halı örneği içerdiği motif kompozisyonu açısından değerlendirilmiştir. İncelenen saray halısı örneği bugün Victoria and Albert Museum (Victorian ve Albert Müzesi)’da bulunan halıdır. 491-1899 envanter numarası ile müzeye kayıtlı olan halı, 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir. Halının gör-selleri kaynak alınarak, içerdiği motif kompozisyonun ayrıntılı çizimleri yapılmıştır.

Bu çalışmada Osmanlı saray halısının desen şeması tezhip sanatındaki işlem basamakları ve kurallar çerçevesinde analiz edilmiştir. Böylece; bilindiği üzere saray halılarında görülen motif karakterinin tezhip sanatı ile olan ortak yönlerine vurgu yapılması hedeflenmiştir. İncelenen halının motif yerleştirme şablonu, desen şeması ve kompozisyon düzeni, çizimleri yapılarak sunulmuştur.

* Prof. Dr.- Uzman, Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları, Halı, Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Anasanat Dalı
e- posta: makan21@gmail.com / fadimnurgumuscan26@hotmail.com / ORCID: 0000-0002-5397-9676 / ORCID: 0000-0001-5666-3290
Makale Türü: Araştırma Makalesi / DOI: <https://doi.org/10.34242/akmbaris.2020.140>
Makale Gönderim Tarihi: 09.11.2020 / Makale Kabul Tarihi: 30.11.2020

İncelenen halının desen kompozisyonu ve üzerinde bulunan motifler tezvinattaki kurallar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Saray Halısı, Dokuma, Tezhip, Desen, Tasarım.*

ABSTRACT

ANALYSING OF AN OTTOMAN PALACE CARPET IN THE CONTEXT OF THE ILLUMINATION ART IN TERMS OF COMPOSITION

Carpet art; It is an important representative of Traditional Turkish Arts with examples worth examining in terms of motif and composition. In the classical development process of Turkish carpets in the 16th century, Ottoman palace rugs are a remarkable group in terms of technique and pattern. These examples are important because they reflect the general understanding of art of the period. Different samples of palace rugs have survived in various museums and private collections. "Ottoman Palace Rugs", which have distinctive features of classical period Ottoman art, show similarities with the art of illumination in terms of motif and composition arrangement. In this study, Ottoman Palace Rugs were evaluated over a carpet sample in terms of the motif composition they contain. The example of the palace carpet examined is the carpet found in the Victoria and Albert Museum today. Registered in the museum with the inventory number 491-1899, the carpet is dated to the second half of the 16th century. Detailed drawings of the motif composition it contains were made based on the images of the carpet.

In this study, the pattern scheme of the Ottoman palace carpet was analyzed within the framework of the processing steps and rules in the art of illumination. Thus; As it is known, it is aimed to emphasize the common aspects of the motifs seen in palace rugs with the art of illumination. The motif placement template, pattern scheme and composition order of the examined carpet was presented by drawing. The pattern composition of the examined carpet and the motifs on it were evaluated within the framework of the rules in the decoration.

Keywords: *Palacecarpet, Weaving, İllumination Art, Pattern, Design.*

1.GİRİŞ

Yüzyıllar boyunca çok geniş bir alana yayılmış olan Türkler; farklı toplum ve medeniyetlerle kurmuş oldukları sanat ilişkileriyle bugün zengin bir kültür ve sanat hazinesine sahiptir. Bu sanat hazinelerinden birisi de Türk halı sanatıdır. Halı, çok eskiden beri göçebe çadırından, kentte bir konağa, köy evinden, saraya Türk insanının vazgeçilmez bir eşyası olmuştur.

Türk halı sanatının tarihsel gelişimi göz önüne alındığında, halıcılığın etken iki kaynaktan beslendiği söylenebilir. Birinci kaynak, kırsal alanda yaşayan, göçebe geleneğin uzantısı olarak gelişen ve üretenin günlük gereksinimi için yapılan yöresel halıcılık, diğeri ise saray ve çevresinin gereksinimi için yapılan saray halıcılığıdır. Saraylar, halıların en güzellerinin, en iyi malzeme ve en iyi işçilik ile dokunanlarının bir arada buldukları mekânlardır. 19. yüzyıla kadar Osmanlı sarayları için gerekli olan halılar, saraya bağlı olan sanatkarlar tarafından desenleri çizilerek dokutulmakta, saraya bağlı atölyelerde üretilmektedir. Saray için ve saray kontrolünde dokunan ve kendisine has bir üslubu olan Osmanlı Saray Halıları Türk Halı Sanatı içinde önemli bir yere sahiptir. Saray halıları; tasarımlarındaki zenginlik ve renk uyumu açısından son derece etkileyicidir. Bundan dolayı, saray halılarının tasarım özelliklerini belgelemek önemlidir.

Osmanlı Saray Halıları, Türk sanatında, 16.yüzyılın ortalarından itibaren teknik ve kompozisyon bakımından farklı bir grup olarak görünürler. Bu halılarda; 16. yüzyıl İran halı sanatından ilham alınarak sivri kıvrık hançer yapraklar, palmet (tepelik) şekilleri ve madalyonlar, Türk üslubuna ait natüralist lale, sümbül, karanfil çiçekleri ile birleştirilerek yeni bir desen anlayışı görülür.¹ Tebriz'in Türkler tarafından fethinden sonra madalyon şeması Türk halılarına da girmiş ve minyatürlü yazmaların tezhipli sayfalarından halı sanatına geçerek 16. yüzyıl Tebriz halılarında önemli rol oynamıştır.²

Görüldüğü gibi saray halılarının kurgusu ve düzeni tezhip sanatı ile ortak özellikler taşımaktadır. Bu düzen daha sonraki dönemlerde üretilen halılara kaynaklık etmiştir. Hatta Hereke halıları, Kumkapı halıları Osmanlı Saray Halılarının uzantısı olarak günümüze gelmiştir. Osmanlı Saray halıları ile ilgili şimdye kadar yapılan araştırmalar incelendiğinde halı sanatı geleneğinin oluşumu ve gelişimi hakkında birçok yayın bulunduğu, fakat içerdiği motif karakteri bakımından tezhip sanatı ile ilişkisi bakımından hiç değerlendirilmediği görülmüştür. Saray halılarında görülen kompozisyonun tezhip sanatında benimsenen desen yaklaşımı ile benzerliklerinin değerlendirilmesi açısından böyle bir çalışma planlanmıştır.

Bugün bu halıların günümüze ulaşılabilen örneklerine çeşitli müzelerde ve özel koleksiyonlarda rastlanmaktadır. Saray halısı örnekleri basılmış kaynaklar, kataloglar, müze koleksiyonları ve konu ile ilgili açılmış koleksiyon sergilerinden incelenerek taranmış, bu çalışmada bugün Victoria and Albert Museum (Victorian ve Albert Müzesi)'da bulunan, 491-1899envanter numarası ile müzeye kayıtlı olan, 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen³ halı örnek olarak incelenmiştir. Halının yapısal incelenmesinde; kompozisyonu analiz edilerek, aşamalı şekilde detaylı çizimleri yapılmıştır. Desenler çizilirken motiflerin düzeltilmesi yoluna gidilmemiş, olduğu gibi birebir çizilmiştir. Çizilen desenlerin tezhip sanatı açısından, tezyîni özelliklerinin incelenmesi hedeflenmiştir.

2. SARAY HALILARI HAKKINDA GENEL BİLGİ

Saray Halıları dönem olarak, Klasik Osmanlı Devri halılarına denk gelen ve Anadolu Türk halılarının saray çevresinde dokunan örnekleridir.

Osmanlı saray ve köşkeri için dokunan bu halılar, İmparatorluğun yükselişine paralel olarak teknik ve süsleme açısından daha görkemli ve farklı bir anlayışı ortaya koyar. Bu yeni anlayışın şekillendirdiği Osmanlı Saray Halıları Türk halı sanatında en parlak devri olarak kabul edilen 16. yüzyıl ikinci yarısından 18. yüzyıl ikinci yarısına kadar görülmeye devam eder.⁴

Osmanlı devletinin büyük bir imparatorluk haline gelmesi ve ekonomik açıdan zenginliğe ulaşması sonucu halı sanatı 16. yy'da altın çağına ulaşmıştır. Bu çağdaki halılar "Klasik Osmanlı Devri Halıları" adıyla bilinir. Bu yüzyılda, özellikle İran ve Mısır ile meydana gelen siyasi ilişkiler sonucu, İran ve Memluk sanatını daha yakından tanıma imkânı doğmuştur.⁵

"16. yüzyıl, halı sanatında madalyon ve bitkisel motiflerin kullanılmaya başlamasıyla gelişen yeni halı çeşitlerini ortaya çıkarmıştır. 1514 yılında Tebriz'in ve 1517'de Kahire'nin Osmanlılar tarafından alın-

1 Şerare Yetkin, *Türk Halı Sanatı*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991, s.116.

2 Oktay Aslanapa, *Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı*, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1987, s.103.

3 <https://collections.vam.ac.uk/item/O100819/carpet/>, 23.05.2019

4 Işıl Konak, *Surname-i Vehbi Minyatürlerinde Halı Örnekleri ve Desen Özellikleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2011, s.36.

5 Bekir Deniz, "Anadolu-Türk Halı Sanatı Kaynakları", *Sanat Tarihi Dergisi*, XIV-1, 2005, s.86.

ması, Türk halı sanatında yeni bir teknik ve desen anlayışını sağlamıştır. Bu yeni anlayışın şekillendirdiği halılar ‘Osmanlı Saray Halıları’ adı ile tanınmaktadır.”⁶ Saray kimliği ile bilinen sanat dallarının etkisi altında üretilen Osmanlı Saray Halıları, saray için ve saray kontrolünde dokunmuş kendine özgü üslubu olan bir halı grubudur.⁷

“Bu dönemde, Osmanlı saray halılarında, 16. yüzyıl İran halı sanatından ilham alınmış, sivri kıvrık hançer yaprakları, palmet (tepelik) şekilleri ve madalyonlar, Türk üslubundaki natüralist lale, karanfil, sümbül çiçekleri ile birleştirilerek yeni bir halı deseni dünyaya yaratılmıştır. İran halılarının zemin dolgu-su olarak görülen kıvrık dal sistemi, Osmanlı saray halılarının zemininde daha gevşek halde esas örnek olarak kullanılmıştır. Araya yerleştirilen bahar çiçekli dallar, lale, sümbül, karanfil, gül gibi çiçekler tabiattakine çok yakın bir natüralizmle verilerek örneği zenginleştirmiştir. Çiçeklerin bu kadar natüralist hatlarla çizilişine ancak Türk sanatında rastlanmaktadır. Bu dönemde halılar, Osmanlı saray üslubunu oluşturan kumaş ve çini desenlerini de çizen saray nakkaşlarının çizdikleri desenlere göre dokunmuştur. Osmanlı saray nakkaşlarının, 16. yüzyıl boyunca geliştirdiği üslup, Osmanlı saray halılarında en olgun şekilde birleşmiş, aynı bezeme tarzı Osmanlı sanatının kumaş, kilim, çini, cilt ve tezhip gibi alanlarında da görülmektedir.”⁸

Osmanlı saray halılarında, 16. yüzyıl Osmanlı sanatının klasik üslubunda yer alan rumi motifleri ve helezon dallar üzerine yerleştirilmiş stilize (hatayi, penç, gonca gül), yarı üsluplaştırılmış (lale, sümbül, karanfil, narçiçeği) çiçekler ile hançer yapraklardan meydana gelen bezeme tarzı kendini göstermiştir.⁹ “Saray nakkaşbaşı olan Şah Kulu’nun eserlerinde görülen kıvrık hançer yaprakların birbirini keserek çıkan saz üslubu, kendinden sonra nakkaşbaşı olan müzehhip Kara Memi’nin geliştirdiği lale, sümbül, karanfil, gül, bahar açmış dallar gibi natüralist görünüşlü çiçekli üslubu birleşerek Osmanlı halı sanatındaki zengin çeşitlenmeyi sağlamıştır. Böylece Osmanlı saray halıları, Osmanlı saray üslubunun halı sanatında da beliren üslup bütünlüğü içinde yerini almış olmaktadır.”¹⁰

Osmanlı saray halılarının en belirgin özelliği İran halılarındaki madalyon düzeninin Türk halı üslubuna uyarlanmasıdır.¹¹ Zemindeki süslemeler dikkat çekicidir. Sonsuza doğru uzanan zeminden alınan kesitlerle yeni halı zeminleri teşkil edilmiştir. Bu zemin üzerinde kullanılan madalyonlar yapııştırılmış gibi izlenim bırakır. Madalyonların altında zemindeki desenin devam ettiği hissedilmektedir. Madalyon kaldırılrsa bile zemin kompozisyonlarında hiçbir bozulma görülmez. Madalyonun kullanılmadığı örneklerde uyumlu kompozisyonlar meydana getirilmiştir. Madalyon kullanıldığında Türk halılarında ana prensip olarak kabul edilen sonsuzluk fikrini yansıtan madalyonların sıralandığı görülmektedir.¹²

Osmanlı saray halılarında diğer Türk halı sanatındaki örneklerden farklı şekilde İran (sine) düğümü kullanılmıştır. İran düğümünün tercih edilmesinin sebebi zengin bitkisel motiflerin, hançer biçimli kıvrık yaprakların, lale, sümbül, karanfil ve bahar dalları gibi çiçeklerin bu teknikte daha kolay uygulanma-

6 Yetkin, *a.g.e.*, s.116.

7 Ayşe Fazlıoğlu, “Osmanlı Saray Halıları”, *Düğümün Son Halkası*. İstanbul: 2007, s.13.

8 Yetkin, *a.g.e.*, s.116.

9 Bahadır Öztürk, *Dolmabahçe Sarayı’nda Teşbirde Bulunan Bir Grup Halının Teknik ve Sanatsal Özelliklerinin İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sakarya, 2003, s.21.

10 Yetkin, *a.g.e.*, s.116.

11 Yusuf Durul, Oktay Aslanapa, *Selçuklu Halıları: Başlangıcından Onaltıncı Yüzyıl Ortalarına Kadar Türk Halı Sanatı*, Ak Yayınları, İstanbul, 1973, s.81.

12 Yetkin, *a.g.e.*, s.116.

sıdır.¹³ Yün ve pamuktan ilme ipliğinden atılan düğümler, (metrekarede 200.000-700.000 arasında) daha sık olup, kadifeyi andıran yumuşak bir etki bırakır.¹⁴

“Saray halıları ince ve dökümlü dokularından dolayı masa örtüsü olarak da kullanıldığı için, buna uygun yuvarlak ve haçvari biçimlerde yapılanları da vardır. Az sayıda üretilmiş olan yuvarlak masa örtüsü formlu halıların tanınmış bir örneği Washington Corcoran Art Gallery’de bulunmaktadır. Avusturya Prensi Ferdinand’ın 1596 tarihli envanterinde bahsedilen halılara benzemektedir. Haç biçiminde yapılmış olanlarda, haçın kolları masaların kenarlarından sarkmaya elverişli olduğundan bu biçimde yapılmışlardır. Londra Victoria and Albert Museum’da bulunan halı bu tip halıların en tanınmış olanıdır. Osmanlı saray halıları bu sıra dışı şekilli olanların haricinde, çeşitli boyutlarda klasik halı şekillerinde üretilmiştir”.¹⁵

Osmanlı saray halıları, zarif desenleri ve itinalı ince tekniklerinden dolayı çok beğenilmişler ve Osmanlı sultanları tarafından Avrupa saraylarına hediye olarak gönderilmişlerdir (Fotoğraf 1-2). Dünyanın belli başlı müze ve özel koleksiyonlarında bulunan bu halılardan bugün ülkemiz sınırları içinde dört örnek kalmıştır. İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi’nde biri çok yıpranmış olmak üzere iki büyük halı ve küçük bir seccade, Topkapı Sarayı’nda ise büyük bir seccadeden başka örnek bulunmamaktadır (-Fotoğraf 3).¹⁶

Fotoğraf 1: Osmanlı saray halısı, 16. yüzyıl, Victoria and Albert Museum (<https://collections.vam.ac.uk/item/O368533/carpet/>, 23.05.2019).

Fotoğraf 2: Osmanlı saray halısı, 16. yüzyıl, Berlin Staatliche Museen, Kurt Erdmann, “700 Years of Oriental Carpets” (http://www.azerbaijanrugs.com/caireneottoman/bode_ottoman_cairene_carpet_berlin_museum_war_loss.htm, 25.05.2019).

13 Fazlıoğlu, *a.g.e.*, s.18.

14 Aslanapa, *a.g.e.*, s.137.

15 Yetkin, *a.g.e.*, s.117-118.

16 Aslanapa, *a.g.e.*, s.141.

Fotoğraf 3: Osmanlı Saray Halısı, 16. yüzyıl sonu, İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi (Aslanapa, 1987, s.138).

3. İNCELENEN OSMANLI SARAY HALISI

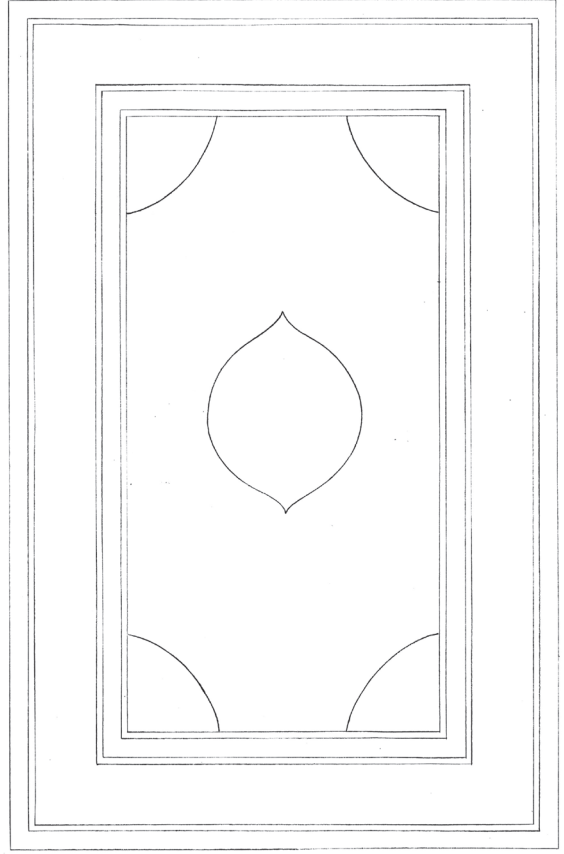
İncelenen halı 132x180 cm ölçülerinde, bugün Victoria and Albert Museum (Victorian ve Albert Müzesi)'da bulunan halıdır (Fotoğraf 4). 491-1899 envanter numarası ile müzeye kayıtlı olan halı, 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir. Atkı, çözüğü ve ilme ipliği yündür.¹⁷ Kırmızı, mavi, sarı, krem, turuncu, yeşil, beyaz, bordo renklerle dokunmuş halıda hatâyî, penç, yaprak, dilimli rumi, ayırma rumi, hurderumi, ortabağ, çintemani motifleri kullanılmıştır.

Halının kompozisyon ve desen özellikleri incelendiğinde; halı kompozisyonu dikey eksenle orta madalyon hariç 1/4 simetrik şekildedir. Halı biri geniş ikisi ince üç kenar suyundan oluşmaktadır. Halı kırmızı zeminli dikdörtgen şekildedir. Merkezde bir madalyon ve köşelerde çeyrek madalyon bulunmaktadır. Merkezdeki dendanlı ve tepelikli madalyon mavi renk zeminli olup rumi ve hatâyî grubu motiflerden oluşmaktadır. Madalyon 1/2 simetriktir. Ortada turuncu hürde rumi motiflerinden meydana gelen zemini yeşil ortabağ bulunmaktadır. Ortabağın altında bulunan goncagülden çıkan penç ve yapraklardan oluşan desene krem, turuncu, yeşil renkleri hâkimdir. Madalyon beyaz renk tahrir ile zemin renginden ayrılmıştır. Köşelerde dilimli ve ayırma rumi motiflerinden oluşan kırmızı, turuncu, mavi ve krem rengin kullanıldığı 1/8 simetrik çeyrek madalyonlar vardır. Çeyrek madalyonda zemini kırmızı ikisi yarım toplam üç ortabağ bulunmaktadır. Çeyrek madalyon halı zemininden beyaz renk tahrir ile ayrılmıştır. Madalyonların dışında kırmızı zemin üzerinde raport düzende yerleştirilmiş sarı ve yeşil renk çintemani motifleri yer almaktadır. Çintemani motifleri aralarına beyaz benekler yerleştirilmiştir. Geniş kenar suyu; kırmızı zeminli olup, penç ve hatâyîden oluşan desen bulunmaktadır. Hatâyî grubu motiflere turuncu, krem, bordo, yeşil ve mavi rengi hâkimdir. Geniş kenar suyunun iki kenarında yer alan ince kenar sularında krem zemin üzerinde kırmızı ve sarı tek iplik desen yer almaktadır. Kenar suyu sınırlarında mavi renkli sedefler vardır (Çizim 1-2-3-4-5).

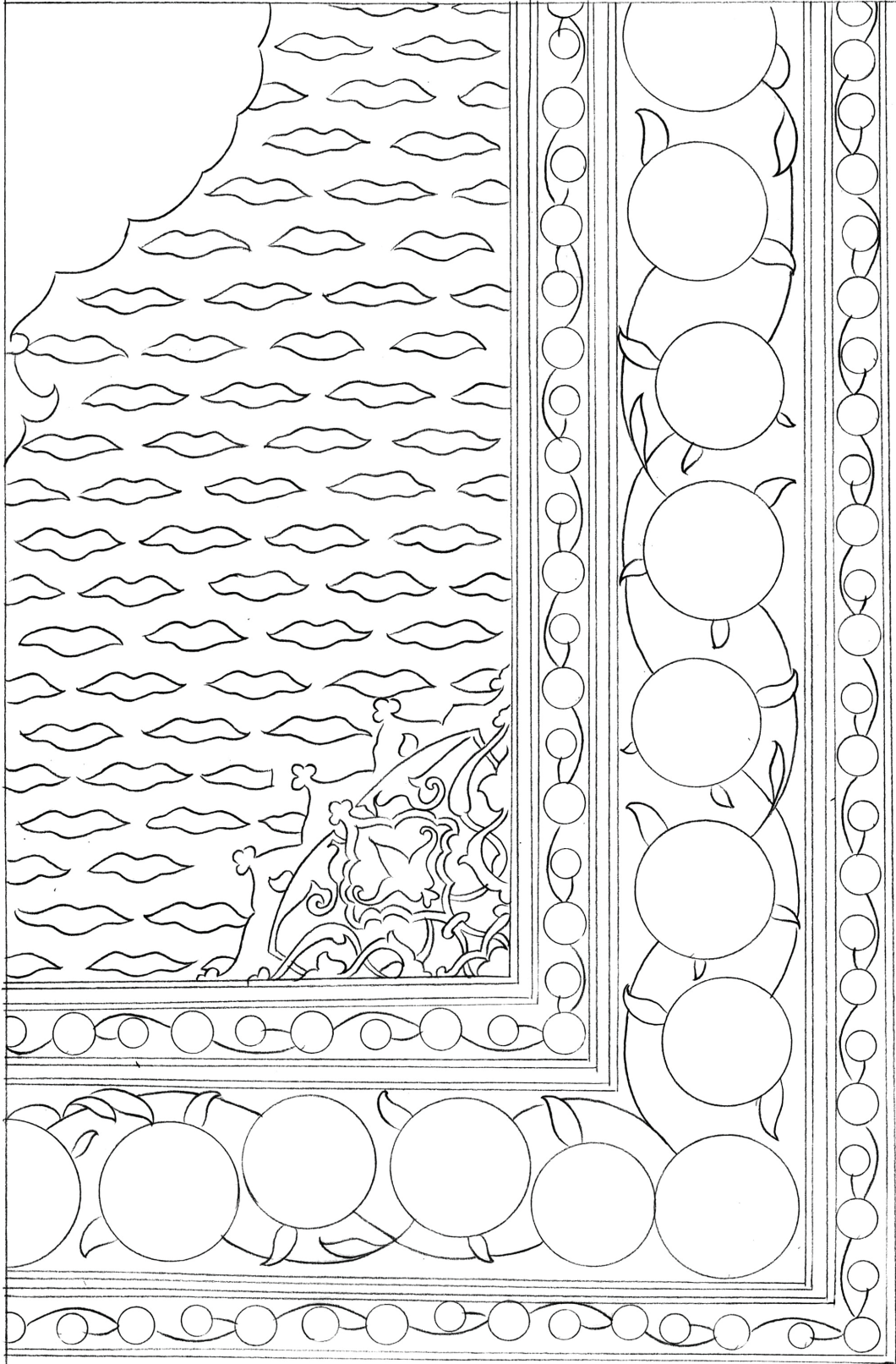
17 <https://collections.vam.ac.uk/item/O100819/carpet/>, 23.05.2019)

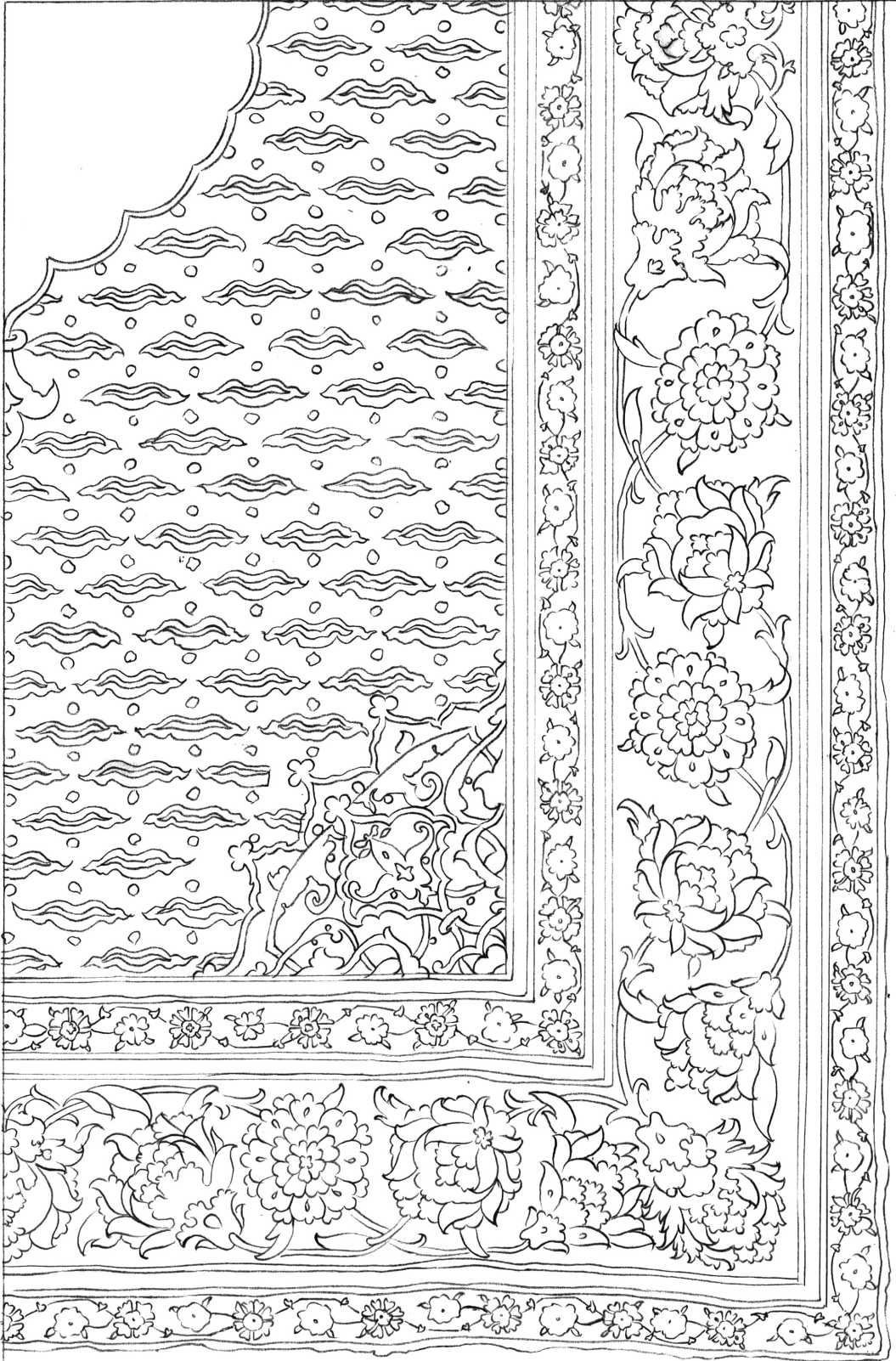
Fotoğraf 4: Osmanlı saray halısı <https://collections.vam.ac.uk/item/O100819/carpet/>, 23.05.2019)

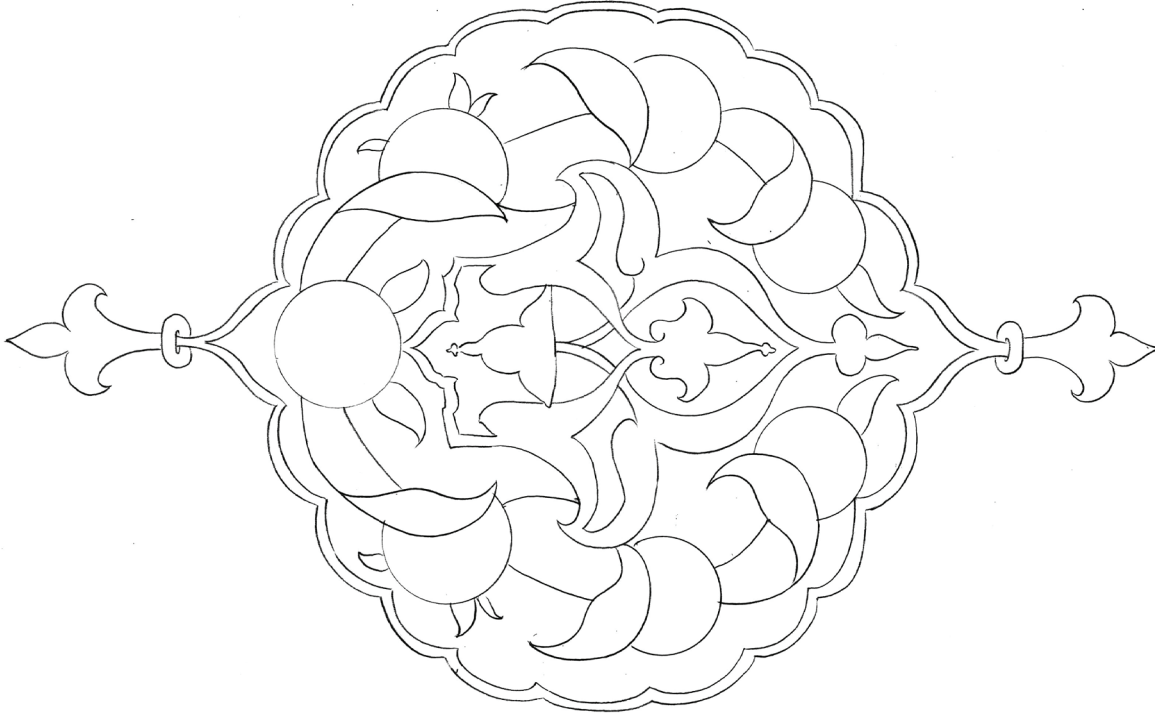
Çizim 1: Osmanlı saray halısının şablonu (F. Sayık'a ait çizim)

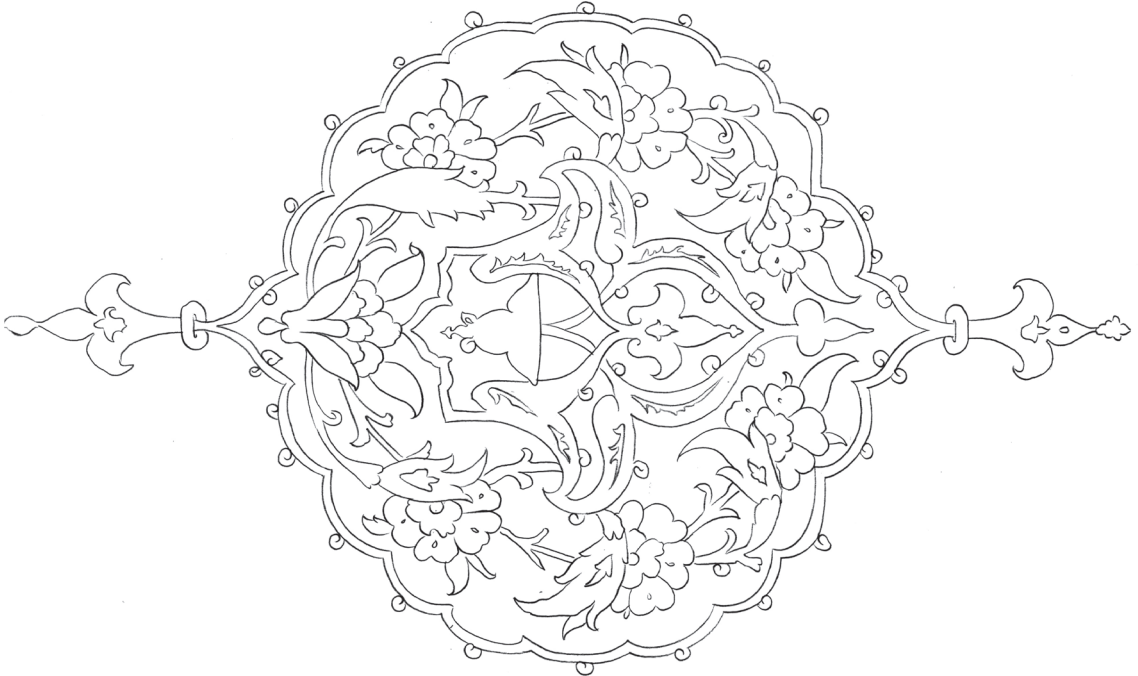
Çizim 2: Osmanlı saray halısının helezon şeması. (F. Sayık'a ait çizim)

Çizim 3: Osmanlısaray halısının kompozisyon düzeni (F. Sayık'a ait çizim)

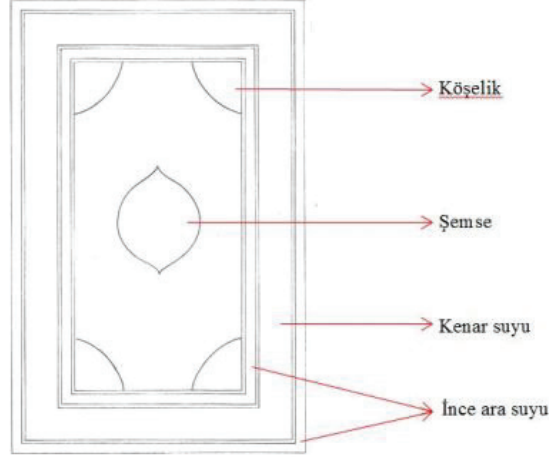
Çizim 4: Çintemani motifli Osmanlı saray halısı madalyonunun helezon şeması. (F. Sayık'a ait çizim)

Çizim 5: Çintemani motifli Osmanlı halı madalyonunun kompozisyon düzeni. (F. Sayık'a ait çizim)

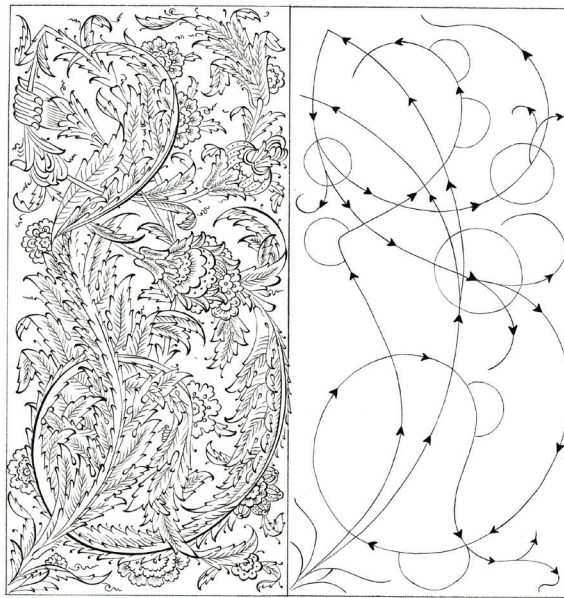
4. İNCELENEN HALININ MOTİF KOMPOZİSYONUNA İLİŞKİN BULGULAR

İncelenen saray halısı iki dar kenar suyu, bir geniş kenar suyu ve zeminden oluşmaktadır. Halı kompozisyonu $\frac{1}{4}$ simetrik şekilde uygulanmışlardır. Halı şemasının tezhip sanatında kullanılan isimleri aşağıdaki gibidir (Çizim 6). İncelenen halı madalyon şemasında düzenlenmiştir.

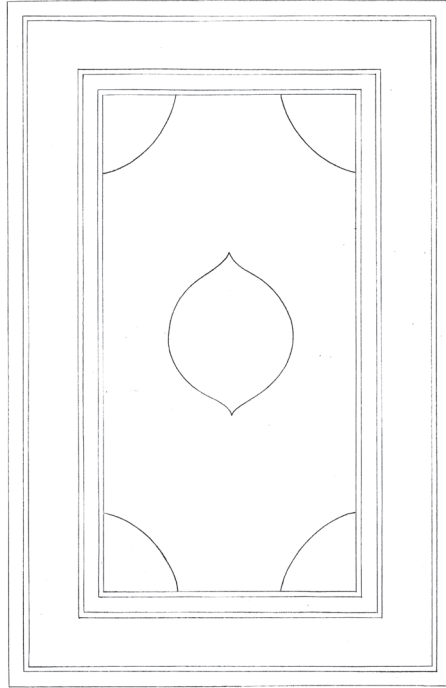
Çizim 6: Tezhip sanatındaki uygulamaya göre halı şeması (F. Sayık'a ait çizim)

Dönemin tezhip sanatında üretilen eserlere bakıldığında halılardaki gibi geniş ve ince kenar suları eserde; kenar suyu ve ara suları şeklinde uygulanmıştır. Bunların yanı sıra kenar ve ara suları kullanılmadan da uygulanan örnekler görülmektedir. Halılara göre zeminde daha serbest kompozisyonlu desenler mevcuttur. Serbest desenli kompozisyonlarda, halılara göre belli bir noktadan çıkış yapan iri yapraklar ve motiflerden oluşan desen yer almaktadır (Fotoğraf 5).

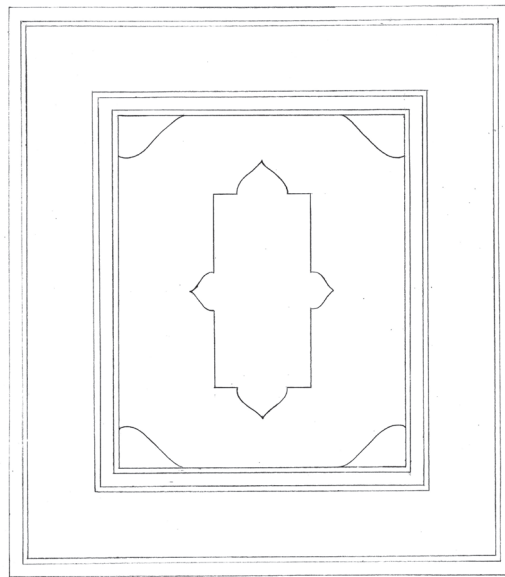

Fotoğraf 5: Ali Üsküdarî'ye ait desen (Duran, 2008, s. 46).

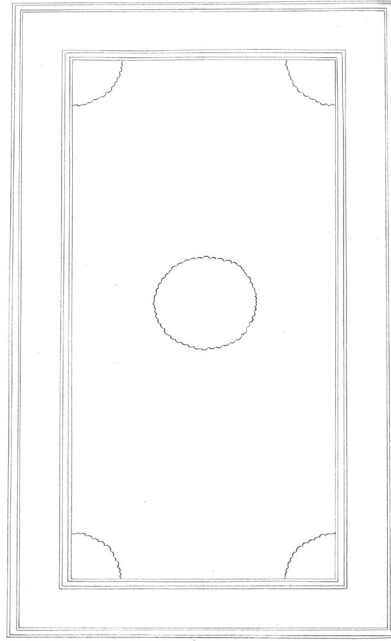
Bu halıda görüldüğü gibi madalyonlu halıların merkezinde büyükçe bir motif yer alır. Ayrıca aynı motifin dörtte bir parçası veya değişik bir motif, orta kısmının dört köşesine yerleştirilir. (Çizim 7). Bu madalyonlar saray halılarında şemse, daire, dikdörtgen şekilde ve motiflerden oluşturulan madalyon olarak uygulanmışlardır (Çizim 8-9). Madalyonlara, Türk tezyini sanatlarında, en yaygın şekilde cild kapaklarındaki kompozisyon düzenlerinde ve tezhip sanatında zahriye sayfalarında rastlamaktayız.

Çizim 7: Şemse göbekli saray halısı şablonu. (F. Sayık'a ait çizim)

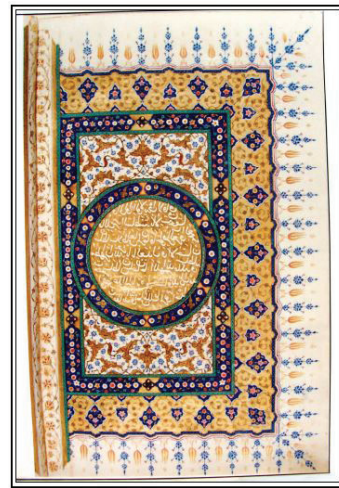
Çizim 8: Dikdörtgen göbekli saray halısı şablonu. (F. Sayık'a ait çizim)

Çizim 9: Daire göbekli saray halısı şablonu. (F. Sayık'a ait çizim)

Madalyonlu halılarda, madalyonlar halı yüzeyine sonradan yapıştırılmış gibi durmakta ve kaldırıldığında kompozisyon bir şey kaybetmeden madalyonun altında devam etmektedir.

Halılardaki madalyon dönemin tezhip sanatında genellikle zahriye sayfasi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Zahriye sayfalarının tek veya çift sayfa uygulandığı örnekler mevcuttur. Zahriye sayfalarında yazınında bulunduğu örnekler bulunmaktadır. Madalyonlar zahriye sayfalarının dışında Cilt sanatında cilt kapaklarında uygulanmış ve iç kapakta ise; tezhiplenerek yer almaktadırlar. Madalyonlar tezhip sanatında daire ve şemse şeklinde uygulanmışlardır. Halılarda bulunan köşe göbekler dönemin cilt ve tezhip örneklerinde görülmektedir(Fotoğraf 6-7).

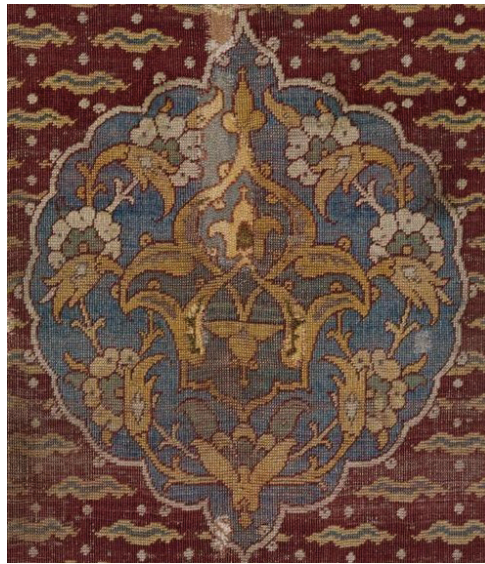

Fotoğraf 6a-b: Karamemi'nin yaptığı zahriye sayfaları, "Muhibbi Divanı", İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İstanbul, envanter no: T.5467 (6a: Kızıldağ, 2003, s.123) (6b: Sever, 2006, s.39)

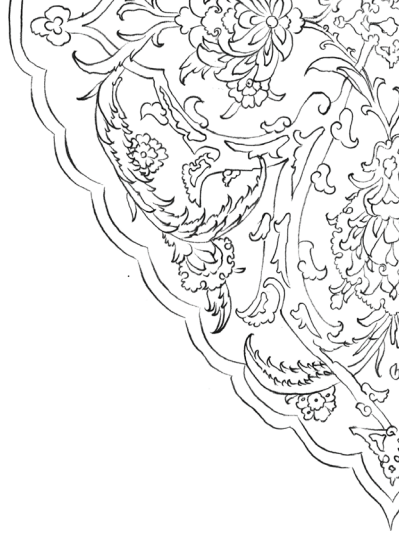

Fotoğraf 7: Murakka kabının iç bezemesi, “Murakka’-i Has”, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul envanter no:A.3652, 46x28 cm, 1136/1723 (Duran, 2008, s.73)

Halıların karakterini oluşturan unsurlardan birisi de üzerinde bulunan motiflerdir. İncelenen saray halısında hatâyi, penç, yaprak, dilimli rumi, ayırma rumi, hurderumi, ortabağ, çintemani motifleri yer almaktadır. (Fotoğraf 8-9-10) (Çizim 10-11-12).

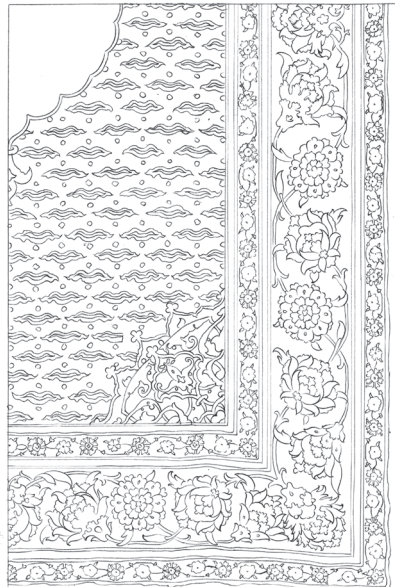
Fotoğraf 8: Osmanlı saray halısında rumi motifi <https://collections.vam.ac.uk/item/O100819/carpet/>, 23.05.2019)

Çizim10: Rumi motifinin halıdaki çizimi. (F. Sayık'a ait çizim)

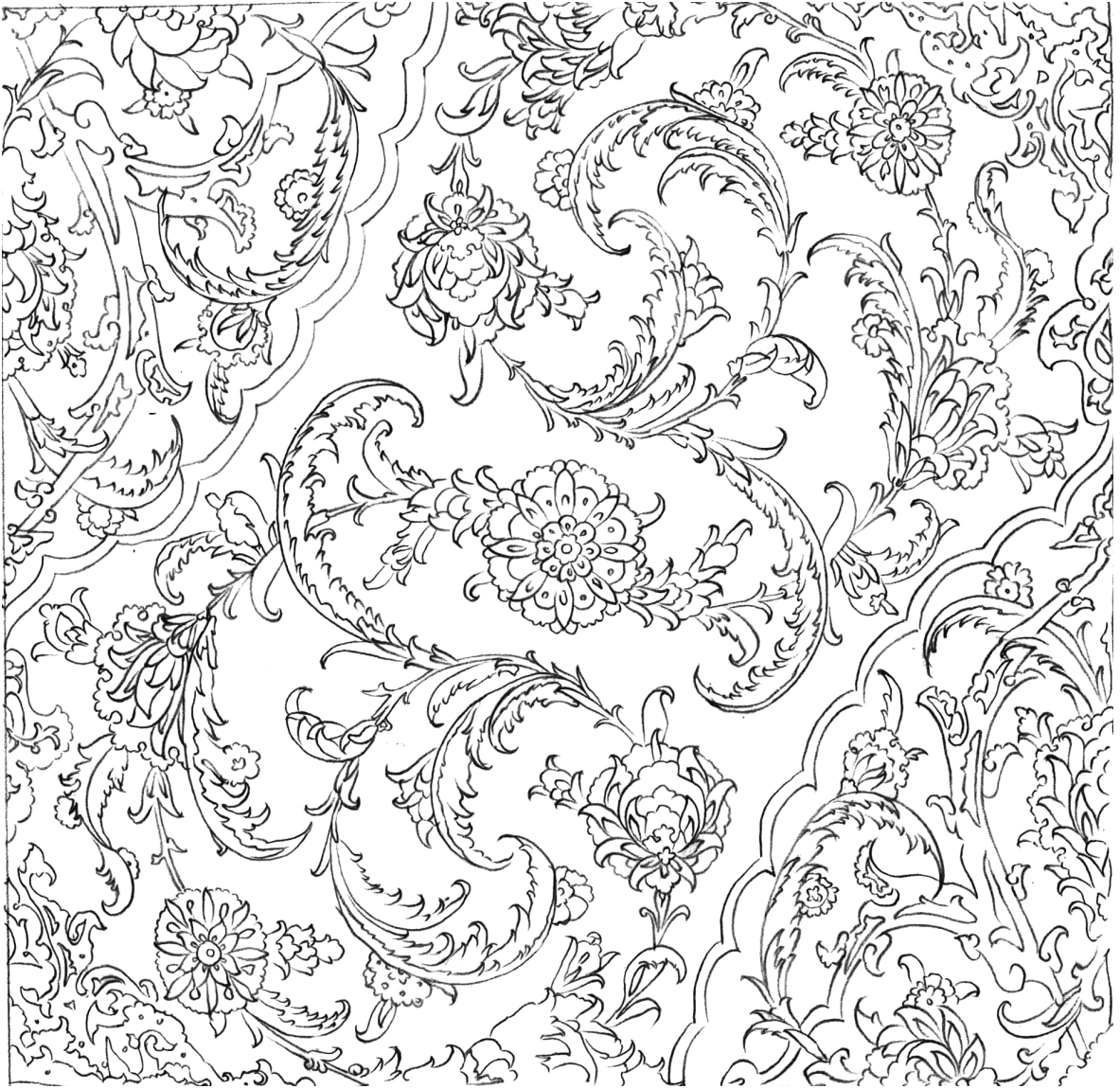
Fotoğraf 9: Osmanlı saray halısında çintemani motifi <https://collections.vam.ac.uk/item/O100819/carpet/>, 23.05.2019)

Çizim 11: Çintemani motifinin halıdaki çizimi. (F. Sayık'a ait çizim).

Fotoğraf 10: Osmanlı saray halısında hatayi grubu motifler <https://collections.vam.ac.uk/item/O100819/carpet/>,
23.05.2019)

Çizim 12: Hatayi grubu motiflerinin halıdaki çizimi. (F. Sayık'a ait çizim)

Dönemin tezhiplerinde halılarda kullanılan motifler gibi; hatayi grubu motifler, rumi motifleri kullanılmıştır. Çintemani motifine incelenen tezhip örneklerinde rastlanmamıştır.

Halı dokuma tekniğinin getirdiği teknik zorlamalar, stilizasyon, sadeleştirme, motiflerin süreç içerisinde değişim geçirmesi ve diğer motif şeklini etkileyen nedenlerden dolayı motiflerin kaynağını yalnızca halılara bakarak algılamak ve çözmek oldukça zordur. Ancak, motifi oluşturan elemanları saptamak ve yaklaşık aynı dönemlerde kullanılan benzer şekildeki motiflerle karşılaştırmalara gitmek yoluyla tanımlamalarını yapmak doğru olacaktır.

6. SONUÇ

Osmanlı saray halıları, boyutları, kompozisyon düzeni, motifleri, renkleri ve yapım tekniği ile Türk halı sanatı içinde 16. yüzyılın ortalarından 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar farklı bir grup özelliği ile karşımıza çıkmaktadır. Saray halılarında zengin bitkisel motifler, hançer biçimli kıvrık yapraklar, lale, sümbül, karanfil ve bahar dalları gibi çiçekler motif olarak kullanılmıştır.

Osmanlı saray halıları raport, mihraplı ve madalyonlu (köşe göbekli) olmak üzere üç şekilde karşımıza çıkmaktadır. İncelenen halı madalyonlu saray halıları grubunda değerlendirilebilir. Madalyonlu saray halılarında madalyon; semse, daire ve dikdörtgen şekilde karşımıza çıkmaktadır.

İncelenen örnekte hatâyi, penç, yaprak, dilimli rumi, ayırma rumi, hurderumi, ortabağ, çintemani motifleri yer almaktadır. Halı dokuma tekniğinin getirdiği teknik zorlamalar, stilizasyon, sadeleştirmeler, motiflerin süreç içerisinde değişim geçirmesi gibi motif şeklini etkileyen nedenlerden dolayı motiflerin anatomisinde bozulmalar görülmektedir.

Saray halıları ile yakın dönemde yapılan tezhiplerde kullanılan motiflerde büyük oranda benzerlik mevcuttur. Tezhip sanatında görülen motifler halı sanatında da karşımıza çıkmaktadır. Kompozisyon düzeni ve renklerdeki benzerlik de göze çarpmaktadır.

Günümüz tasarımcısı kimliğiyle, halı sanatında kullanılan motiflerin geçmiş, bugün ve gelecek ile bir bağ kurarak, kendi üslubunu oluşturacak yeni tasarımlara zemin oluşturması gerektiği kanısındayız. Bugün saray halılarındaki motiflerden esinlenerek yeni tasarımların ortaya konulması mümkündür.

Yaptığımız çalışma göstermiştir ki; saray halıları tarihi süreç içerisinde özellikle kompozisyon düzeni ve motif açısından çok zengin örneklere sahiptir. Bu derece önemli bir halı grubunun daha iyi anlaşılabilmesi için yapılan çalışmalar sürdürülmelidir.

KAYNAKÇA

- Aslanapa, Oktay (1987). *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Çiftçi, Veysel (2018). *Türk Tezhip Sanatında Saz Yolu Üslubu ve Günümüzdeki Kullanımından Örnekler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Erzurum.
- Deniz, Bekir (2005). "Anadolu-Türk Halı Sanatı Kaynakları", *Sanat Tarihi Dergisi*, XIV-1, s. 79-103.
- Duran, Gülnur (2008). *Ali Üsküdârî; Tezhip ve Ruganî Üstâdı, Çiçek Ressamı*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı Yayıncılık.
- Durul, Yusuf, Aslanapa, Oktay (1973). *Selçuklu Halıları: Başlangıcından Onaltıncı Yüzyıl Ortalarına Kadar Türk Halı Sanatı*. İstanbul: Ak Yayınları.
- Fazlıoğlu, Ayşe (2007). *Osmanlı Saray Halıları- Düğümün Son Halkası*. İstanbul.
- Kızıldağ Atila, Oya (2003). *Şah Kulu'nun Motif ve Desen Üslubu (16. Yüzyılda Saray Nakkaşhânesinin Sernakkaşı)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Konak, Işlay (2011). *Surname-i Vehbi Minyatürlerinde Halı Örnekleri ve Desen Özellikleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Sever, Seçil (2006). *Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki Yazma Kuran-ı Kerimlerin (10 adet) Madalyonlu Zabriyeleri'nin İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Öztürk, Bahadır (2003). *Dolmabahçe Sarayı'nda Teşhirde Bulunan Bir Grup Halının Teknik ve Sanatsal Özelliklerinin İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Yetkin, Şerare (1991). *Türk Halı Sanatı*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Wild, Beate- İnalçık, Halil- Ionescu,Stefano- Kertesz,Andrei- Franses, Michael, Boralevi, AlbertoandKröger, Jens(2007). *Tanrıya Adanmış Hahlar Transilvalya Kiliselerinde Anadolu Halıları 1500-1750*, İstanbul:Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları.
- (<https://collections.vam.ac.uk/item/O368533/carpet/>, 23.05.2019).
- (http://www.azerbaijanrugs.com/caireneottoman/bode_ottoman_cairene_carpet_berlin_museum_war_loss.htm, 25.05.2019).
- (<https://collections.vam.ac.uk/item/O100819/carpet/>, 23.05.2019).